

Buitenspel... (bijna) iedereen is overtuigd. Weinigen nemen het risico

Auteur: Bart Declercq

wetenschappelijk medewerker, ExpertiseCentrum ErvaringsGericht Onderwijs (CEGO), KU Leuven
bart.declercq@kuleuven.be

Waarom buitenspel?

Bijna alle ouders, professionele opvoeders en de overheid vinden het belangrijk dat kinderen vaak en veel buiten spelen om diverse redenen: de bewegingsvrijheid, de gezonde buitenlucht, de andersoortige ervaringen, het contact met de natuur,... Dit staat in contrast met de mate waarin kinderen effectief buiten spelen. Ook in het MeMoQ-onderzoek¹ - in opdracht van Kind & Gezin - dat liep van augustus 2015 tot en met april 2016, is dit vastgesteld. Zeven onderzoekers bezochten in totaal 400 opvanglocaties van baby's en peuters, zowel gezins- als groepsopvang. De conclusie: in slechts 5% van de gevallen was er sprake van enig buitenspel. Voor het gering buitenspelen worden heel wat redenen aangegeven: slecht weer, geen geschikte speelplekken, onveilige (verkeers)situaties, geen andere kinderen die buiten spelen, intolerantie tegen 'lawaaï' van spelende kinderen².

Wat is de eigenheid van buitenspel? Ravotten en andere vuiligheid

Naar buiten gaan, dat is klimmen, op muurtjes lopen en ergens overspringen (met het risico te vallen). Het is van een glijbaan gaan, schommelen (met het risico je been te verzwikken), ronddraaien, met een loopfiets sjezen en van een berg rollen (met het risico die snelheid niet te kunnen controleren). Het is dammen bouwen, vuurtjes maken, over plassen springen (met het risico vuil te worden of een natte broek te krijgen). Het is zich verstoppen in een put of in het struikgewas (met het risico te verdwalen). Het is vaak wat ruwer of onstuimiger spel (met het risico een buil op te lopen) dat gepaard gaat met energie: uitbundig lachen, roepen, plezier en uitgelatenheid. Buitenspel biedt kinderen andersoortige ervaringen dan binnen. Vaak gaat het gepaard met spanning en sensatie ("het geeft kriebels in mijn buik"). En we zien dat reeds bij jonge kinderen. Kinderen van nog geen twee jaar oud genieten ervan dat je achter ze aanloopt, ze genieten van op en neer springen op een trampoline, een vlinder te achtervolgen, het in- en uit en op- en af een speeltuig klauteren.

Avontuurlijk of risicovol?

Buitenspel wordt vaak in één adem genoemd met risicovol spel (al is er niet echt cijfermateriaal te vinden dat aantoont dat de risico's die kinderen buiten ervaren tot meer ongelukken leiden dan de risico's waarmee kinderen binnen in aanraking komen). Risicovol spel (zowel binnen als buiten) is een lastig begrip: Risico is elk gedrag waar de uitkomst onzeker is. Risico behoort tot het leven. Meer zelfs: er is altijd een zeker risico als je leeft en hoe meer je leeft, hoe meer risico er is³. Ellen Sandseter⁴, een Noorse onderzoeker omschrijft risicovol spel (*risky play*) als "alle spannende en uitdagende vormen van fysiek spel met een aspect van onzekerheid en met een kans op fysieke verwonding"⁵. Zonder aan te nemen dat elk buitenspel risicovol spel is, geeft Sandseter wel aan dat dit soort van spel vaak buiten plaats vindt. Met oneffenheden, een waterplas, een zandheuvel,

¹MeMoQ staat voor Meten en Monitoren van de pedagogische kwaliteit in de opvang van baby's en peuters. Hiervoor is een steekproef van 400 opvanglocaties (200 gezinsopvang en 200 groepsopvang bezocht). Deze steekproef is representatief voor de Vlaamse kinderopvang binnen deze leeftijdsgroep. Meer info: <https://www.kindengezin.be/kinderopvang/sector-babys-en-peuters/pedagogische-aanpak/memoq-algemeen/>

² Zie bijv. Het protest in 2010 van ex-VRT-journalist Ivan Sonck en buurtbewoners tegen de inplanting van vakantieopvang Spinibo te Asse.

³ Eigen vertaling van de quote: "There is always a certain risk of being alive and if you are more alive there is more risk (Ibsen, citaat p 113 in Tovey, 2011).

⁴ Ze heft een eigen blog; zie <https://ellenbeatehansensandseter.com/>

⁵ Eigen vertaling van "Risky play involves thrilling and exciting forms of physical play that involve uncertainty and a risk of physical injury (Sandseter, 2010).

steentjes, veertjes en bladeren, grote speeltuigen, muurtjes om op te klauteren,... bevat buitenspel inderdaad vaak meer uitdaging en verrassingen dan binnenspel.

Risicovol is geen synoniem voor roekeloos

Aan het woord 'risico' kleven heel wat negatieve connotaties zoals gevaar, dreiging, roekeloosheid of adrenalinejunk... In discussies lijkt het wel de balans tussen spel als potentiële bron van verwonding of als bron van leren, de balans tussen risico en uitdaging enerzijds en veiligheid anderzijds. Het is echter genuanceerder dan dit. Er kan sprake zijn van objectieve risico's (het gaat dan om meetbare factoren, vaak eigenschappen van de omgeving zoals hoogte, oneffenheden,...) of subjectieve risico's (het gaat dan hoe individuele kinderen omgaan met mogelijke risico's). Gaandeweg is men in risico-management overgestapt van risico-vermijding naar een situatie waar een afweging gemaakt wordt tussen aanvaardbare en onaanvaardbare risico's. Men wil geen omgeving die zo veilig mogelijk is voor kinderen (want vaak is dat synoniem voor saai) maar eerder een omgeving die 'zo veilig is als nodig'. Zo kan een speelplek met wat distels of brandnetels perfect aanvaardbaar zijn, maar kan kinderen laten spelen waar giftige planten staan, een roekeloze daad zijn.

Wat zijn aanvaardbare risico's?

Aanvaardbare risico's zijn alle activiteiten waarvan de voordelen van het risico opwegen tegen de nadelen: kinderen leren met vallen en opstaan en daar hoort nu eenmaal soms pijn, een schram of een buil bij. Ook moeten de objectieve risico's herkenbaar zijn voor kinderen. Verder moeten kinderen zelf en autonoom kunnen beslissen of ze zelf wel of niet het risico zullen nemen (subjectieve risico's). Het mag nooit gaan om situaties of activiteiten van machteloze blootstelling aan risico of situaties waar men onder druk van anderen aangezet wordt tot risicovol gedrag.

Wat zegt de overheid?

Ook de overheid (of 'speelreïnopolitie') staat achter de idee van aanvaardbare risico's. Zo bekijkt de FOD Economie, KMO, Middenstand en energie, die o.a. instaat voor de veiligheidscontrole van speelreïnen speelplekken met een genuanceerde blik (als het aankomt op risico's). Ze stellen heel duidelijk dat een speelreïn zonder ongevallen een speelreïn is zonder spel: een genormeerd speeltoestel is geen synoniem voor 'een speeltoestel vrij van risico'.⁶ In hun handboek is zelfs een paragraaf "een pleidooi voor risico's" opgenomen. Daarin lezen we: "*Door speelruimte eenzijdig vanuit een veiligheidsperspectief te beoordelen wordt kinderen tekort gedaan. De foutieve inzet wordt dan een soort ideale wereld te creëren waarin kinderen zonder zorgen of pijn kunnen vertoeven. Nochtans is het nuttig en goed dat kinderen zich pijn kunnen doen op een speelreïn, het vormt een waarde op zich*". Ook de actielijsten van Kind & Gezin⁷ zijn bedoeld om aanvaardbare risico's in kaart te brengen en onverantwoorde risico's uit te sluiten.

De rol van volwassenen

In dit hele verhaal zijn ouders en andere opvoeders essentieel om kinderen te leren omgaan met risico's, zowel binnen als buiten: ze wijzen op potentieel gevaarlijke situaties en leren kinderen daarmee omgaan. Hoe je leert omgaan met onzekerheden wordt al heel snel bij kinderen gestimuleerd of afgeremd. Psychologen noemen dat 'social referencing': in een onzekere situatie volgen we het voorbeeld van anderen, omdat we aannemen dat dat het juiste gedrag is. En dat zien we al bij kinderen van 8 à 9 maanden oud. Spelbegeleiding, actief-stimulerende tussenkomsten of de nabijheid van een volwassene blijft nodig als het even 'te eng' wordt of om het net om het wat 'enger' te maken. Ook in onderwijs en kinderopvang krijgt dit heel wat aandacht. Hoe we kleuters vaardiger leren omgaan met risico's, was het startpunt van het Riski-project (dat liep van 2009 tot

⁶ Het is dus zeker niet zo dat de risico's beginnen ('de miserie' begint) waar kinderen in een natuurlijke context of in een context zonder genormeerde speeltoestellen actief zijn.

⁷ <https://www.kindengezin.be/kinderopvang/sector-babys-en-peuters/veiligheid-en-gezondheid/risicoanalyse/#Actielijsten>

2014)⁸. In 2017 is RePLAY Toddler⁹ gestart, een gelijkaardig onderzoek, naar het ondersteunen van begeleiders bij risicovol spel van peuters in de Vlaamse kinderopvang.

Wat is de meerwaarde van risico's?

Als ouders en opvoeders erin slagen een kind een gevoel van veiligheid te geven, ervoor te zorgen dat het uitdagingen durft aangaan en gelooft dat het moeilijke of onzekere situaties aankan, dan is de basis voor levenslang leren gelegd. "Ik kan het zelf". Het belang van weerbaarheid, zelfvertrouwen, een goed zelfwaarde-gevoel als kern van een gezonde emotionele ontwikkeling kan niet genoeg onderstreept worden¹⁰. Het zorgt dat je met een open en ontvankelijke blik naar de wereld kijkt. Het zorgt dat je durft en wil leren uit je fouten. Risico's en angsten overwinnen,... maken kinderen sterker, niet zwakker. Het gaat om het vermogen gevaren in te schatten en je eigen vaardigheden om ermee te gaan. Dit is positieve stress die je als motor van ontwikkeling verder duwt, je aan de grens van mogelijkheden en erover duwt. Kinderen lijken wel van nature grenzen op te zoeken en te willen testen hoe ver ze kunnen gaan. Zo groeien ze: met een bluts en een buil. Dit noemen we betrokkenheid¹¹. Op die manier krijgen ze een steeds grotere vrijheid en verantwoordelijkheid en worden ze competent in het inschatten en omgaan met risico's die ze tegenkomen, binnen en buiten.

Greep krijgen op de dingen

Volgens Gever Tulley, de grondlegger van 'Tinkering School', zijn er vijf belangrijke vaardigheden die elk kind zou moeten kunnen doen om zelfstandig te worden¹². Het gaat om een goed vuur kunnen maken, met een zakmes leren omgaan, een speer gooien, huishoudelijke apparaten slopen en het besturen in een auto. De achterliggende reden van z'n provocatieve stelling? Controle en inzicht krijgen in de dingen en natuurfenomenen. Zo vraagt een goed gecontroleerd vuur inzicht in de inname, verbranding en uitlaat van het vuur. Zelf zouden we het zo ver niet drijven, maar we kunnen ons wel vinden in het achterliggende pleidooi om jonge mensen zoveel mogelijk rijke kansen te bieden om om te gaan met de wereld rondom hen¹³. Met als doel uit te groeien tot creatieve, zelfverzekerde volwassenen die controle hebben over hun leefomgeving. En heel wat van die krachtige ervaringen vinden buiten plaats. Door greep te krijgen op de dingen, wordt de wereld ook steeds meer van jezelf. Een voorbeeld: de beste Amerikaanse ingenieurs zijn boerenzonen¹⁴ omdat de materiële realiteit op een boerderij heel nabij is en ze daar heel wat hands-on ervaringen hebben opgedaan alvorens naar abstracte kennis te gaan.

Wat moeten we vermijden?

Je hebt natuurlijk ook situaties van negatieve stress, situaties waar we teveel vragen van een kind. Dit kan zorgen voor allesverlamme angst en moeten we absoluut vermijden. Het gaat dan om situaties waar een kind het gevoel heeft zelf geen grip (meer) te hebben op de situatie en bijgevolg het kind fundamenteel angstig kunnen maken. Een schooluitstap waarbij je als achtjarige gedwongen

⁸ <http://riscki.khleuven.be/>

⁹ <https://www.arteveldhogeschool.be/projecten/replay-toddler-een-praktijkgericht-ontwerponderzoek-naar-het-begeleiden-van-risicovol-spel>

¹⁰ Dit noemen we welbevinden, zie definitie ervan in het BVR vergunningen, artikel 31 paragraaf 1

¹¹ En ook dit vind je terug in het BVR vergunningen, artikel 31, paragraaf 1

¹² Zie <http://www.tinkeringschool.com>. Gever Tulley hield in 2007 ook een TED-lezing, die je hier kan raadplegen: http://www.ted.com/talks/gever_tulley_on_5_dangerous_things_for_kids.html

¹³ Een pleidooi dat we ook in het pedagogische raamwerk voor de kinderopvang van baby's en peuters lezen (zie <https://www.kindengezin.be/img/pedagogische-raamwerk.pdf>). Daar staat "Kinderopvang biedt kinderen rijke en gevarieerde ontplooiingskansen. (...). Kinderopvangvoorzieningen van hoge pedagogische kwaliteit zijn ook plaatsen waar de ontdekkings- of exploratiedrang van kinderen, hun drang om de wereld te ervaren met al hun zintuigen, volop kansen krijgt (MeMoQ, 2014, p. 10).

¹⁴ De Standaard, De beste ingenieurs zijn boerenzonen, 04 februari 1998, zie: <http://www.standaard.be/cnt/dss9804020002>

werd je angst voor een tokkelbaan te overwinnen (je staat daar, je kan geen kant uit: eens je vertrokken bent moet je de rit uitzitten) helpt je niet. Je zal dat soort activiteit de rest van je leven vermijden. Zo'n ervaringen dragen niet bij tot zelfvertrouwen van een kind.

Omgekeerd, ook het andere uiterste helpt niet: door alle risico's weg te nemen, neem je tegelijk elke uitdaging weg. Er moet iets onverwachts kunnen gebeuren: het leven, opvang, onderwijs moet avontuurlijk zijn. Kinderen moeten initiatief kunnen nemen en mogen falen. Bent Hougaard waarschuwt in dit verband voor 'curlingouders'¹⁵: overbeschermende ouders die alle obstakels, tegenslagen en teleurstellingen voor hun kinderen wegvegen, analoog aan de curlingsport, waardoor kinderen ook niet volwaardig kunnen ontwikkelen. Alle risico's wegnemen creëert 'schijnveiligheid'¹⁶. Alle risico's wegnemen is ook een illusie. Risico's zijn er altijd en maken deel uit van spel en het leven.

Wil je het risico tot buitenspel nemen? Enkele tips & ideeën

1. Aan ouders en opvoeders...Ga naar buiten. Er zijn nog geschikte speelplekken te vinden. Er is nog volop avontuur te sprokkelen. Een inventaris van wilde landjes en avontuurlijke buitenruimtes vind je hier: <http://www.springzaad.be/speelnatuurkaart>. Maak er een prachtige daguitstap van! En noteer alvast de buitenspeeldag¹⁷ op 18 april.
2. De meest inspirerende voorbeelden rond avontuurlijk buitenspel komen uit koude, regenachtige landen (zoals het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Canada,...). Dat betekent dus dat 'slecht' weer niet bestaat, maar alleen onaangepaste kledij. Een extra laagje kledij in de winter of eens extra smeren in de zomer horen er gewoon bij. En om buitenspelen echt onweerstaanbaar te maken vind je hier alvast heel wat tips: <http://www.groeimee.be/buiten-spelen/wat-kan-je-doen>
3. Aan educatieve settings zoals kinderopvanglocaties of scholen... Als je buitenspel *au serieux* neemt, blijf dan minstens evenveel aandacht aan de buitenruimte als aan de binnenruimte besteden. Kinderopvang kan inspiratie halen uit de publicatie Vitamine G(roen)¹⁸ en de publicatie Vitamine gerealiseerd¹⁹. Onderwijs kan zich inspireren en laten ondersteunen via 'Pimp je Speelplaats'.²⁰ Ook in de dag-organisatie kan buitenspel een volwaardige plaats krijgen... tik maar eens de zoekterm 'free flow activity' in. Je leest hoe peuters en kleuters in het Verenigd koninkrijk vrij zijn te kiezen voor (*free to flow in...*) spel in het klaslokaal of buiten, en dat in elk weertype.
4. Aan het lokale bestuur: blijf investeren in groene en speelse verbindingszones en bereikbaarheid van het openbaar groen. Maak van je stad een kindvriendelijke en groenere stad: zorg voor spelelementen in het straatbeeld dat avontuurlijk spel bij kinderen uitlokken. Mechelen bewijst alvast met succes dat het kan²¹. Voor inspiratie en informatie kan je

¹⁵ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/12/15/gun-je-kind-ook-eens-een-teleurstelling-a1584930>

¹⁶ Je zou zelfs kunnen beargumenteren dat het grootste risico bestaat uit het wegnemen van alle risico's: Schijnveiligheid kan tot veel ernstiger ongevallen leiden, omdat opvoeders de kinderen niet risicocompetent maken, ze niet leert om te gaan met de reële risico's. Zo is het risico op een ernstig letsel ongetwijfeld groter als je kinderen pas op latere leeftijd met bijv. een scherp mes leert omgaan dan wanneer ze dat reeds op jonge leeftijd – onder begeleiding – leren hanteren.

¹⁷ <http://www.buitenspeeldag.be/>

¹⁸ [http://www.springzaad.be/Vitamine%20G\(roen\)%20-vergroening%20in%20onthaal%20en%20opvang%20\(0-6j\)-%20Prov.%20VI.Brabant-cel%20kindbeleid.pdf](http://www.springzaad.be/Vitamine%20G(roen)%20-vergroening%20in%20onthaal%20en%20opvang%20(0-6j)-%20Prov.%20VI.Brabant-cel%20kindbeleid.pdf)

¹⁹ <https://issuu.com/vlaamsbrabant/docs/publicatie-vitamine-gerealiseerd-20>

²⁰ <http://www.pimpjespeelplaats.be/>

²¹ <https://kinderstad.mechelen.be>

terecht bij het Kennis- en expertisecentrum Kind & Samenleving vzw²² en bij VVJ, de Vereniging Vlaamse Jeugddiensten²³

5. Aan de overheid... blijf investeren in waardevolle projecten zoals 'Pimp je speelplaats' en sensibiliserende campagnes zoals #buitenbabys. De rol en waarde van buitenspel kan niet genoeg gepromoot worden. En al zijn er nog heel wat ouders en opvoeders overtuigd, zo'n campagnes helpen om ook effectief meer naar buiten te gaan. Zo'n campagnes helpen om de muts of zonne-pet ook daadwerkelijk op te zetten.

Met dank aan Peter Dekeyser (stafmedewerker bij Kind & Samenleving vzw), Annelies Ceulemans en Simon Wemel (RePLAY Toddler projectteam, Artevelde Hogeschool), Koen de Broeck (voorzitter Springzaad vzw) en Mieke Daems (CEGO, KULeuven) voor de kritische lezing, aanvullingen en feedback.

Extra geraadpleegde bronnen (niet vermeld in voetnoot)

Both, K. (2012). *Spelen met risico's – door Kees Both bijeengebrachte literatuur*, zie http://www.springzaad.be/litdocs/s-november_2012_voor_pdf.pdf

Declercq, B. (Red) (2012). *Kleuters & Ik, Dossier Buitenspel, Jg 28 (4), p. 13-31*. Averbode: CEGO Publishers.

FOD Economie, KMO, Middenstand en energie (2011). *Veiligheid van speelterreinen Een praktische leidraad voor uitbaters (3° uitgave)*. Brussel: Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, geraadpleegd op 12/03/2018 via <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/handboek-veiligheid-van>

Greenfield, C. (2004). 'Can run, play on bikes, jump the zoom slide, and play on the swings': Exploring the value of outdoor play. *Australian Journal of Early Childhood*, 29(2),1-5.

Kleppe, R., Melhuish, E. & Sandseter, E.B.H. (2017). Identifying and characterizing risky play in the age one-to-three years, *European Early Childhood Education Research Journal*, 25:3, 370-385, DOI: [10.1080/1350293X.2017.1308163](https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1308163)

Louv, R. (2005). *Last child in the woods*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books.

Sandseter, E.B.H. (2010). *Scaryfunny. A qualitative study of risky play among preschool children*. Thesis for the degree Philosophiae Doctor (PhD). Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Social Sciences and Technology Management, Department of Psychology.

Sandseter, E.B.H. (2011). Children's Risky Play in Early Childhood Education and Care. *Childlinks*, 2011, (3), 2-6. Via <https://www.barnardos.ie/assets/files/publications/free/childlinks>

Tovey, H. (2011). *Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's*. Antwerpen: Garant.

Van Lier, M. & Leufgen, W. (2010). *Geen leven zonder risico's*. Den Hoorn: Stichting Oase, zie https://www.springzaad.nl/litdocs/s_lores.pdf

²² <https://k-s.be>, check bijv. Het onderdeel 'groen speelweefsel'

²³ <http://kindvriendelijkestedenengemeenten.be/> en <https://www.vvj.be/beleid-en-praktijk/kindvriendelijke-steden-en-gemeenten>